

ปัจจัยทำนายการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน ของประชาชนลุ่มน้ำลี่ จังหวัดลำพูน

Factors Predicting Utilization of Medicinal Plants of People in Li Watershed, Lumphun Province

สามารถ ใจเตี้ย^{1,*} และ ณรงค์ ณ เชียงใหม่²
Samart Jaitae^{1,*} and Narong Na Chiangmai²

บทคัดย่อ

การศึกษาเชิงพรรณนาคั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยทำนายการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนใช้วิธีการศึกษาเชิงสำรวจแบบภาคตัดขวาง กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยประชาชนในลุ่มน้ำลี่ จังหวัดลำพูน กลุ่มตัวอย่างเป็นประชาชน จำนวน 321 ครัวเรือน รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบเส้นตรงและการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่าวิธีการใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้านมีหมอบ้านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญประชาชนมีความรู้เจตคติและใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านอยู่ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 75.8 ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.32 และค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.94 ตามลำดับ) อายุเฉลี่ยการเข้ารับบริการด้านสุขภาพในสถานบริการสุขภาพ และระดับความรู้มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (P - value = 0.001 0.008 และ ≤ 0.001 ตามลำดับ) ทั้งนี้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านต้องผสมผสานภูมิปัญญาพื้นบ้านและความต้องการด้านสุขภาพสู่กระบวนการเรียนรู้และพัฒนากลยุทธ์ในชุมชน

คำสำคัญ: ปัจจัยทำนายการใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน ลุ่มน้ำลี่

ABSTRACT

The objective of this study was to investigate factors, predicting utilization of medicinal plants. The study was designed by using the cross sectional survey method. Sample group were 321 households of villagers who settled along the Li River, near in Li watershed, Lumphun Province. Using questionnaires, in-depth interview and focus group discussion collected data. Data was analyzed by descriptive statistics, linear regression analysis and content analysis. The results shown that the medicinal plants utilization were the important role of

¹ ภาควิชาสาธารณสุขศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, เชียงใหม่ 50300

¹ Department of Public Health Faculty Science and Technology Chiang Mai Rajabhat University Chiang Mai, 50300 Thailand

² ภาควิชาสาธารณสุขศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, เชียงใหม่ 50300

² Department of Public Health Faculty Science and Technology Chiang Mai Rajabhat University Chiang Mai, 50300 Thailand

* Corresponding author, E-mail: Samartcmru@gmail.com

the folk healers. The utilization of medicinal plants in the knowledge, attitude and practice about utilization of medicinal plants were in the modulate level (75.8 %, \bar{X} = 2.32, 1.94, respectively). The relationship between these age, using health service and knowledge had a relationship with statistic significant (p - value 0.001 0.008 and \leq 0.001, respectively). The medicinal plants utility should has the co-ordination of local wisdom and healthy need in learning process and developing the strategies for the community

Keyword: Factors predicting, Utilization of medicinal plants, Li watershed

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การดำรงชีวิตมนุษย์นับจากอดีตจนถึงปัจจุบันอาศัยปัจจัยจากธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเพื่อการอยู่รอดโดยส่วนใหญ่ได้มาจากพืช การเรียนรู้ชนิดพืชและการใช้ประโยชน์จากพืชเพื่อการดูแลรักษาสุขภาพได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุจนกลายเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้นพืชสมุนไพรจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตมนุษย์แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้วิถีการดำรงชีวิตแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์นั้นต่างก็มีความผูกพันกับพืชสมุนไพรมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ผู้คนหลงใหลอยู่กับกระแสของเทคโนโลยีทำให้องค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรที่บรรพบุรุษสั่งสมมาถูกลดความสำคัญลงเมื่อเทียบกับองค์ความรู้ด้านยาสมัยใหม่ นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยความสะดวกในการใช้ยาสมุนไพร มีอิทธิพลต่อการใช้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยในการรักษาโรคเรื้อรังของหมอพื้นบ้านในจังหวัดลำพูน ดังนั้นการเพิ่มการใช้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยควรเพิ่มความสะดวกในการใช้ยาสมุนไพรให้กับแพทย์แผนไทยให้เกิดการเข้าถึงการใช้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย (กวีดาภิรมงคลนำ, อรุณพร อีสวรรณ์, เพชรน้อย สิงห์ช่างชัย, 2558, น. 480) การนำสมุนไพรพื้นบ้านมาใช้เป็นยาต้องคำนึงถึงธรรมชาติของสมุนไพรแต่ละชนิด พันธุ์สมุนไพร ฤดูกาล และช่วงเวลาเก็บสมุนไพรนับเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดคุณภาพของสมุนไพรเช่นเดียวกับการหาสารที่เป็นตัวยาใหม่ในธรรมชาติจากข้อมูลการใช้สมุนไพรของคนในอดีต จะทำให้มีโอกาสพบตัวยาใหม่มากกว่าการสุ่มศึกษาพืชทั่วไป การมีตำรับยาสมุนไพรพร้อมทั้งต้นพืชสมุนไพรจึงเป็นแนวทางที่ควรสืบทอดและอนุรักษ์ไว้ต่อไป ดังนั้น

การนำส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรมาใช้จริงร่วมกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาให้อยู่ในธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนจึงเป็นรูปแบบของการสืบทอดภูมิปัญญาที่เหมาะสม (วิจิตเปาณิล, 2551, น. 21)

ในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้มีหมอสมุนไพรพื้นบ้านหลายท่านและศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านบ้านสันตติบแต่ อำเภอบ้านโฮ่ง ที่ปรงยาสมุนไพรชาย นอกจากนี้ประชาชนที่พอจะมีความรู้จะเข้าป่าเพื่อหาสมุนไพรมาปรุงเองเป็นตำรับยาต้มซึ่งจะใช้รักษาอาการปวดเมื่อย บำรุงกำลังและรักษาอาการเจ็บป่วยเรื้อรังบางอาการ เช่น เบาหวานและความดันโลหิตสูง ในส่วนของสมุนไพรพื้นบ้านที่ผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อเอชไอวีเอชไอวีโดยตรง เช่น มะระ พลุควา ลูกใต้ใบ กระจี้ยม ฟ้าทะลายโจร เป็นต้น สมุนไพรที่มีฤทธิ์กระตุ้นภูมิคุ้มกัน ได้แก่ เห็ดหลินจือ โสม กระจี้ยม ฟ้าทะลายโจร และสมุนไพรที่ใช้รักษาหรือมีฤทธิ์ต่อเชื้อฉวยโอกาสได้แก่ พลุ ฟ้าทะลายโจร ฝรั่ง ขมิ้น ข่า และพญาฮอย เป็นต้น ในพื้นที่ศึกษามีหมอสมุนไพร 2 ท่านที่ปรงยาสมุนไพรชาย นอกจากนี้ญาติหรือตัวผู้ติดเชื้อที่พอจะมีความรู้จะเข้าป่าเพื่อหาสมุนไพรมาใช้โดยลักษณะการใช้มีหลายรูปแบบ (สามารถ ใจเตี้ย สิวดี รัตนปัญญา และสมชาย แสนวงศ์, 2551, น. 41) อย่างไรก็ตามการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่ยังขาดองค์ความรู้ที่ประชาชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมเนื่องจากประชาชนในพื้นที่มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเกินกว่าที่ป่าธรรมชาติจะฟื้นฟูสภาพ

ได้ทัน รวมถึงการเผชิญปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมในแม่น้ำและ การสูญเสียพื้นที่ป่าธรรมชาติจากการบุกรุกพื้นที่เพื่อการเกษตรของประชาชน นอกจากนี้โครงสร้างของชุมชนยังมีการเปลี่ยนแปลงอัตราการเพิ่มของจำนวนประชากรในเขตเทศบาลตำบลที่ก้าวกระโดดและขยายพื้นที่ลุ่มน้ำที่ชนบทที่ประชาชนยังไม่มีแนวทางในการปรับตัวให้ดำรงชีวิตอยู่กับความเป็นเมืองได้ ปัญหาเหล่านี้ส่งผลต่อความหลากหลายทางชีวภาพที่ลดลง ทั้งผลผลิตจากป่าลดลง พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่มีในพื้นที่หายากมีจำนวนลดลงหรือสูญหายไปจากพื้นที่ เช่น บริเวณพื้นที่บ้านหนองกอก บ้านฮ่องคำ บ้านป่าตึงงาม บ้านใหม่ไม้สลิ เป็นต้น (วิชัย กิจมี, 2550, น. 185) จะเห็นได้ว่าพื้นที่ป่าชุมชนไพรในพื้นที่ลุ่มน้ำกำลังเผชิญปัญหาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรมากเกินไปเกินกว่าการผลิตจากธรรมชาติ ดังนั้น การศึกษานี้จึงทำการศึกษาปัจจัยทำนายการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนอันจะนำไปสู่แนวทางการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านที่เหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์

ศึกษาปัจจัยทำนายการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนลุ่มน้ำลำ จังหวัดลำพูน

กรอบแนวคิด

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน ผู้วิจัยได้นำมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังภาพที่ 1

ตัวแปรต้น

อายุเฉลี่ย (ปี)
รายได้ต่อเดือน (บาทต่อเดือน)
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)
การเข้ารับบริการด้านสุขภาพในสถานบริการสุขภาพในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา (ครั้ง)
ความรู้การใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้าน (ค่าเฉลี่ย)
เจตคติการใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้าน (ค่าเฉลี่ย)

ตัวแปรตาม

การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน
การเรียนรู้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน
การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่
การถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ลูกหลาน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้การศึกษาเชิงสำรวจชนิดการสำรวจแบบภาคตัดขวาง (Cross sectional survey) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การศึกษาเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถาม

1.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษานี้ เป็นประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลำ จังหวัดลำพูน จำนวน 50,482 ครัวเรือน เลือกใช้วิธีการคำนวณขนาดตัวอย่างจากสูตรของ Cochran (1977, p. 98) ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 321 ครัวเรือน การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มแบบหลายชั้น (Multistage random sampling) ทั้งนี้ในการแบ่งชั้นแต่ละชั้นใช้การสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling) โดยชั้นแรกแบ่งพื้นที่เป็นชั้น (Stratum) ในระดับอำเภอโดยเลือกมา 1 อำเภอ จากทั้งหมด 4 อำเภอ ชั้นที่สองแบ่งออกเป็นระดับตำบลร้อยละ 30 ของอำเภอ ชั้นที่สามจะแบ่งออกเป็นระดับหมู่บ้านร้อยละ 30 ของแต่ละตำบล และชั้นสุดท้ายแบ่งตามสัดส่วนครัวเรือนที่คำนวณได้

1.2 เครื่องมือการเก็บข้อมูล เป็นแบบสอบถามปลายปิดและปลายเปิด แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของประชาชน ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา การศึกษาทางธรรม อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การใช้บริการสถานบริการสุขภาพ การใช้บริการกับหน่วยงาน/บุคคลเมื่อเจ็บป่วย ภาวะสุขภาพในปัจจุบัน และสิ่งที่ทำให้หายจากการเจ็บป่วย

ส่วนที่ 2 ความรู้ในการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนลุ่มน้ำลี้ ประกอบด้วย ความรู้ในการแสวงหาพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ความรู้ในการใช้ประโยชน์เพื่อการเป็นแหล่งอาหาร ความรู้ในการใช้ประโยชน์เพื่อการรักษาความเจ็บป่วย และความรู้ในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน ลักษณะแบบสอบถามเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 2 ระดับ แบบสอบถามแต่ละข้อมีคะแนนตั้งแต่ 0 - 1 คะแนน มีทั้งหมด 15 ข้อ มีค่าความเที่ยงเท่ากับ 0.78

ส่วนที่ 3 เจตคติต่อการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนลุ่มน้ำลี้ ประกอบด้วย การใช้ประโยชน์เพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติ การใช้ประโยชน์เพื่อการรักษาความเจ็บป่วย การใช้ประโยชน์เพื่อการเป็นแหล่งอาหาร การใช้ประโยชน์เพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน ลักษณะแบบสอบถามเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 3 ระดับ แบบสอบถามแต่ละข้อมีคะแนนตั้งแต่ 1 - 3 คะแนน มีทั้งหมด 18 ข้อ มีค่าความเที่ยงของเครื่องมือเท่ากับ 0.80

ส่วนที่ 4 การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนลุ่มน้ำลี้ ประกอบด้วย การปฏิบัติตนในการเรียนรู้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน การปฏิบัติตนในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ม่อนยา และการปฏิบัติตนในการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ลูกหลานแบบสอบถาม เป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 3 ระดับ แบบสอบถามแต่ละข้อมีคะแนนตั้งแต่ 1-3 คะแนน มีทั้งหมด 17 ข้อ มีค่าความเที่ยงของเครื่องมือเท่ากับ 0.82

1.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้เก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยในพื้นที่ (นักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน นักวิชาการสาธารณสุขประจำโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการอบรมชี้แจงรายละเอียดของข้อคำถามและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อคำถามและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลไปในทางเดียวกัน

1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS (Statistical Package for the Special Sciences/Windows) กำหนดระดับความมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.4.1 ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง วิเคราะห์โดยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percent) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)

1.4.2 ข้อมูลการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน วิเคราะห์โดยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)

1.4.3 ข้อมูลความสัมพันธ์ของปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน ใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบเส้นตรง (Linear Regression Analysis) โดยทำการพยากรณ์ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน

2. การศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน แหล่งการได้มา และข้อเสนอแนะในใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรพื้นบ้าน ใช้กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ตัวแทนหมอนพื้นบ้านด้านสมุนไพร จำนวน 3 ท่าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน จำนวน 4 ท่าน ตัวแทนประชาชน จำนวน 5 ท่าน และตัวแทนเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล จำนวน 2 ท่าน การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสนทนากลุ่ม ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปโดยการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction)

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป

พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 52.9 อายุเฉลี่ย 48.91 ปี สถานภาพสมรสคู่ ร้อยละ 70.6 เรียนจบระดับประถมศึกษา ร้อยละ 50.4 ไม่ได้เรียนทางธรรม ร้อยละ 93.8 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ 36.7 มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,483.44 บาท มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 3.39 คน ใช้บริการสถานบริการสุขภาพเฉลี่ย 0.92 ครั้งต่อเดือน เมื่อเจ็บป่วยใช้บริการจากโรงพยาบาลทั้งของรัฐและเอกชนมากที่สุด ร้อยละ 93.8 ไม่มีโรคประจำตัว ร้อยละ 70.5 และเชื่อว่ายาแผนปัจจุบันและสมุนไพรทำให้หายจากความเจ็บป่วยได้ ร้อยละ 89.9

2. ผลการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน

พบว่า ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ระดับความรู้เฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 75.8) มีเจตคติต่อการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าคะแนนเจตคติเฉลี่ยเท่ากับ 2.32) และมีการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าคะแนนการปฏิบัติเฉลี่ยเท่ากับ 1.94) ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ความรู้ เจตคติ และการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้

รายการ	ร้อยละและค่าเฉลี่ย	ระดับ
ความรู้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน	ร้อยละ 75.8	ปานกลาง
เจตคติต่อการประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน	ค่าเฉลี่ย 2.32	ปานกลาง
การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน	ค่าเฉลี่ย 1.94	ปานกลาง

การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสนทนากลุ่มสรุปได้ว่า ประชาชนยังให้ความเห็นว่าการใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้านเป็นกระบวนการรักษาและสืบทอดภูมิปัญญาที่เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน รวมถึงสร้างความตระหนักให้ประชาชนในพื้นที่รู้จักการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น และการปฏิบัติตนของประชาชนเพื่อ

การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านในปัจจุบันกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพโดยเฉพาะพื้นที่ป่าและแม่น้ำลี้ที่ทำให้วิถีการดำรงชีวิตของประชาชนต้องเผชิญกับภาวะอุทกภัยจากน้ำล้นตลิ่ง น้ำป่าไหลหลาก ภาวะหมอกควัน และภัยแล้ง รวมถึงการขยายพื้นที่ของเทศบาลตำบลที่ก้าวกระโดดและลูก้าพื้นที่เกษตรและป่าธรรมชาติ ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการคงอยู่ของสมุนไพรพื้นบ้าน

3. ผลการวิเคราะห์ปัจจัยทำนายการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้

เมื่อนำตัวแปรเข้าสมการพยากรณ์พหุคูณ การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ ซึ่งการศึกษานี้ใช้รูปแบบสมการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ดังนี้

$$y = a + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + \dots + b_6x_6$$

ทั้งนี้เมื่อนำตัวแปรทั้ง 6 ตัวเข้าสมการแล้ว

คำนวณด้วยวิธี Enter ได้แก่

X₁ อายุเฉลี่ย (ปี)

X₂ รายได้ต่อเดือน (บาทต่อเดือน)

X₃ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)

X₄ การเข้ารับบริการด้านสุขภาพในสถานบริการสุขภาพในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา (ครั้ง)

X₅ ความรู้การใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้าน (ค่าเฉลี่ย)

X₆ เจตคติการใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้าน (ค่าเฉลี่ย)

ผลการวิเคราะห์ที่ได้ค่า F เท่ากับ 19.500 Sig เท่ากับ 0.00 และเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์การตัดสินใจเชิงพหุ (R^2) พบว่ามีค่าเท่ากับ 0.491 ซึ่งหมายความว่า ตัวแปรทั้งหมด 6 ตัวแปร อธิบายการเปลี่ยนแปลงของการปฏิบัติตนในการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนในกลุ่มน้ำดื่มได้ร้อยละ 49.1 เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 พบว่า มีตัวแปร คือ X_1 อายุเฉลี่ย (ปี) X_4 การเข้ารับบริการด้านสุขภาพในสถานบริการสุขภาพในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา (ครั้ง) และ X_5 ความรู้การใช้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน (ค่าเฉลี่ย) มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติตนในการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ซึ่งเขียนเป็นสมการพยากรณ์ได้ดังนี้

สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบ

$$Y_i \text{ (พฤติกรรมการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน)} = 1.162 + 0.003(\text{อายุ}) + 0.062(\text{การเข้ารับบริการด้านสุขภาพในสถานบริการสุขภาพในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา}) + 0.642(\text{ความรู้การใช้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน})$$

จากสมการข้างต้นจะเห็นได้ว่า

การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนจะเพิ่มขึ้น 0.003 หน่วยต่อการเพิ่มขึ้นของอายุประชาชน 1 หน่วย

การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนจะเพิ่มขึ้น 0.062 หน่วยต่อการเพิ่มขึ้นของการเข้ารับบริการด้านสุขภาพในสถานบริการสุขภาพในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา 1 หน่วย

การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนจะเพิ่มขึ้น 0.642 หน่วยต่อการเพิ่มขึ้นของความรู้การใช้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน 1 หน่วย

เมื่อทดสอบความมีนัยสำคัญ พบว่า ปัจจัยทั้ง 3 ได้แก่ อายุเฉลี่ย (ปี) การเข้ารับบริการด้านสุขภาพในสถานบริการสุขภาพในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา (ครั้ง) และระดับความรู้การใช้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน (ค่าเฉลี่ย) กับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (P - value = 0.001 0.008 และ ≤ 0.001 ตามลำดับ) ดังนำเสนอในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ปัจจัยพยากรณ์การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนด้วยการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบเส้นตรง

ตัวแปรพยากรณ์	ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย		t	P - value*
	(b)	β		
ค่าคงที่	1.162		3.308	0.001
อายุเฉลี่ย (ปี)	.003	.607	1.299	0.001
การเข้ารับบริการด้านสุขภาพในสถานบริการสุขภาพในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา (ครั้ง)	.062	.081	1.762	0.008
ความรู้การใช้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน (ค่าเฉลี่ย)	.642	.103	8.367	≤ 0.001
$R^2 = 0.491$	SEE 0.376		F = 19.50	

* นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสนทนากลุ่ม ยังพบว่า การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนลุ่มน้ำลี้ผ่านการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านตามแบบแผนด้านนาด้านสุขภาพ ที่สามารถนำมาผสมผสานเป็นทางเลือกให้กับประชาชนในชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ แนวทางดังกล่าวเป็นการพึ่งตนเองตามแบบวิถีชุมชนที่สะท้อนให้เห็นว่าระบบการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐานมีความสอดคล้องกับชีวิตคนในชุมชนอย่างแยกไม่ออก โดยกระบวนการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรจะมีหมอสมุนไพรพื้นบ้านและหน่วยงานทั้งภาครัฐ และภาคประชาชนเป็นผู้ชี้แนะและกำหนดปัจจัยการคงอยู่ถึงแม้ในสภาพปัจจุบันจำนวนหมอสมุนไพรพื้นบ้านที่มีความรู้และประสบการณ์จะลดลง แต่บางท่านก็ยังมีกรบันทึกตำรายาสมุนไพรเผยแพร่ให้ผู้สนใจนำไปใช้ประโยชน์

ทั้งนี้ยังพบสมุนไพรพื้นบ้านที่ประชาชนมักจะนำมาปรุงเป็นตำรายาต้มเพื่อใช้ในการดูแลและรักษาอาการเจ็บป่วยทั่วไป เช่น ลูกมะปิ่น (มะตุม) ไม้ฝาง แหนดัน แหนเครือ ต้นตันขอ (เล็บเหยี่ยว) หญ้าม้าแม่กำ กวางหีบเยาะ (สังกรณี) ฮ่อสะพายควาย หนามจ้าย (กำจาย) หนามหนานแดง ส้มป่อยต้น ไม้มะขามป้อมต้น ไม้มะขาม (ต้องเลือกต้นที่ฝักยาว ๆ) หนามเกิด เหง้าไพล เหง้าข่า เปล้าน้อย มะแตกเครือ เครือป่าหนั่ง เครือไล่ช้าง หญ้าหลับเมินหลวง (ใหญ่) หญ้าหลับเมินน้อย มะเขือแจ้เครือ มะเขือแจ้หนาม ไม้มะดูก ศรีเลื้อนน้อย ไม้แฉะ ไม้มนนางต้น เครือป้อเจียน ปิดปิวแดง ปิดปิวขาว เครือหนามหารขาว เปล้าตองแตก แก่นต้นขี้เหล็กบ้าน (กระพี้) แก่นต้นลมแล้ง (คุณ) เครือมะบ้า เครือก่องแกบแดง จะค่าน (สะค่าน) โตไม่รู้ล้ม ไม้ผีเสื้อหลวง ไม้มะเกลือ กำลิ่งเสือโคร่ง เป้าหลวง ไม้สัก ไม้มะตั่ง (ตุมกาขาว) ผักฮ้วนหมู ไม้กำสะลอง ผักหนอก (ใบบัวบก) กำลิ่งข้างสาร กำลิ่งข้างเผือก เหง้าชิงแห้ง ส่วนใหญ่จะต้มสมุนไพรร่วมกับข้าวเปลือกจ้าวและนํ้ามาดื่ม

อภิปรายผล

ประชาชนมีความรู้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านระดับปานกลาง เนื่องจากในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้มีระบบบริการสุขภาพแผนปัจจุบันที่เป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพเพิ่มมากขึ้น รวมถึงการลดลงของพื้นที่ป่าธรรมชาติที่เป็นแหล่งแสวงหาสมุนไพรพื้นบ้าน ปรากฏการณ์เหล่านี้ยังส่งผลถึงการใช้สมุนไพรพื้นบ้านที่จำกัดเฉพาะประชาชนบางกลุ่มที่มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน และต้องการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นต่อไป อย่างไรก็ตามประชาชนก็ยังมีเจตคติต่อการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านในระดับมาก ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชุมชนที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ รวมถึงการยึดถือแนวทางการปฏิบัติเพื่อการดูแลสุขภาพเบื้องต้นตามแบบแผนภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านนาด้านสุขภาพที่เป็นระบบเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับวิถีชีวิต จิตวิญญาณ และการสร้างความเท่าเทียมและการเสริมความเข้มแข็งของระบบสุขภาพซึ่งกันและกัน (ประพจน์ เกตุรากาศ, 2551, น. 84 ; Mcevoy and Duffy, 2008, p. 417)

ความสัมพันธ์ของตัวแปรพยากรณ์การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านของประชาชนทั้งอายุ (ปี) ที่เพิ่มขึ้นของประชาชนทำให้การปฏิบัติตนในการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านเพิ่มขึ้นอาจเป็นไปได้ว่าประชาชนเมื่ออายุเพิ่มขึ้นความเจ็บป่วยก็เพิ่มขึ้นทำให้ต้องแสวงหาแนวทางในการดูแล รักษาสุขภาพที่แตกต่างไปจากการแพทย์แผนปัจจุบัน การเข้ารับบริการด้านสุขภาพในสถานบริการสุขภาพในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา (ครึ่ง) ที่เพิ่มขึ้นได้สะท้อนความต้องการการใช้สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการดูแล รักษาสุขภาพของตนเองภายใต้ระบบการบริการสุขภาพในพื้นที่ที่ไม่สามารถตอบสนองของความเจ็บป่วยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนความรู้การใช้การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน (ค่าเฉลี่ย) ที่เพิ่มขึ้นทำให้การปฏิบัติตนในการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านเพิ่มขึ้นเพิ่มขึ้นอาจเป็นไปได้ว่าในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ยังมีแหล่งการเรียนรู้ด้านตัวบุคคลและสถานที่ จึงทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และ

ให้ความสำคัญกับสมุนไพรพื้นบ้านที่เป็นทางเลือกเพื่อการดูแลสุขภาพสอดคล้องกับประชาชนในชุมชนหนองหอยที่เป็นผู้สูงอายุทุกคนจะมีความรู้ในการใช้สมุนไพรพื้นบ้านเนื่องจากจะได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ทุกครัวเรือนสามารถนำผักและสมุนไพรพื้นบ้านมาใช้เพื่อรักษาหรือป้องกันโรคได้ (ศศิธร ศรีรัตน์, 2553)

การจะก่อเกิดการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านภายใต้สภาพการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ป่าธรรมชาติในปัจจุบันอย่างแท้จริงและส่งผลต่อภาวะสุขภาพชุมชน หน่วยงานท้องถิ่นควรพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ด้านสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่โดยแสวงหาแหล่งสมุนไพรพื้นบ้านและสร้างกระบวนการการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนภายใต้ศักยภาพของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ รวมทั้งให้ความสำคัญกับเครือข่ายในชุมชนโดยเฉพาะหมอพื้นบ้านด้านสมุนไพรที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจใช้สมุนไพรพื้นบ้านของประชาชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้

1.1 การสร้างนโยบายหรือแผนงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านภายใต้สภาพการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ป่าธรรมชาติในปัจจุบัน ควรก่อเกิดแนวทางในการเรียนรู้ร่วมกันอย่างแท้จริงของฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

1.2 การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่ขาดการสืบถอดองค์ความรู้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนให้คนรุ่นหนุ่มสาวเข้ารับการอบรมหรือรับการถ่ายทอดจากหมอสมุนไพรในพื้นที่

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรคัดเลือกสมุนไพรที่มีศักยภาพในการเป็นยารักษาโรคมาศึกษาศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ทั้งการสกัดสารสำคัญของสมุนไพรพื้นบ้าน รวมถึงการขยายพันธุ์ของพืชสมุนไพรที่ใกล้จะสูญพันธุ์ การเก็บรักษาพืชสมุนไพรและศึกษาประสิทธิผลในการรักษาโรค

2.2 ศึกษาเชิงผสมผสานเพื่อสังเคราะห์ปัจจัยด้านสังคมทั้งความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ อิทธิพลของการขยายพื้นที่เขตเมือง การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการดำรงชีวิตที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน

เอกสารอ้างอิง

- กวิตาภักดิ์ มงคลนา อรุณพร อธิรัตน์ เพชรน้อย สิงห์ช่างชัย. (2558). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรักษาโรคเรื้อรังของหมอพื้นบ้านในจังหวัดลำพูน. *ธรรมศาสตร์เวชสาร*. 15 (3). 480 - 492.
- ประพจน์ ภาตธากาศ. (2551). *การทบทวนสถานการณ์เพื่อนำสู่การร่างธรรมนูญสุขภาพมาตรา 47 (7) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก*. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์.
- วิจิต เปานิล. (2551). *การศึกษาคคุณค่าและมูลค่าของสมุนไพรพื้นบ้านต่อการพัฒนาระบบการผลิตยาสมุนไพรและเศรษฐกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์สงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วิชัย กิจมี. (2550). *กระบวนการเรียนรู้กับศักยภาพของชุมชนในการจัดการที่ดินร่วมกันในกลุ่มน้ำลิ้ จังหวัดลำพูน* (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)
- สามารถ ใจเตี้ย สิวดี รัตนปัญญา และสมชาย แสงวงศ์. (2551). *การพัฒนาบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนากับการสร้างเสริมสุขภาพผู้ติดเชื่อและผู้ป่วยเอดส์* (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ศศิธร ศรีรัตน์. (2553). *การแพทย์พื้นบ้านชาวม้ง: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ตำบลแม่แรม อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่*. จาก www.research.cmru.ac.th/research59/ris/download.php?download_file=articl

Cochran, W.G. (1977). *Sampling Techniques*. 3d ed.

New York: John Wiley and Sons.

Mcevoy, L. and Duffy, A . (2008). Holistic practice

- A concept analysis. *Nurse Education in*

Practice. 8(6). 412 - 419.